

VASS REBEKA

## AZ ANYANYELVI FEJLESZTŐ JÁTÉKOK JELENTŐSÉGE AZ ÓVODAI NYELVI-KOMMUNIKÁCIÓS NEVELÉSBEN

### Absztrakt

Ez a közlemény tudományos diákköri dolgozatomból való, amit a 2018/2019-es tanévben készítettem óvodapedagógus szakos végzős hallgatóként az Eszterházy Károly Egyetem Sárospataki Comenius Campusának tudományos műhelyében, témavezetőm, dr. Toma Kornélia irányításával. Munkámmal I. helyezést értem el, így kaptam lehetőséget arra, hogy a campus tudományos folyóiratában publikáljam eredményeimet.

Írásomban bemutatom az óvodai nyelvi-kommunikációs nevelés célját, feladatait és követelményrendszerét, az anyanyelvi játékokat, a vizsgálatba bevont óvodások anyanyelvi képességeinek felmérését és eredményeit, az anyanyelvi játékokkal történő fejlesztést és annak rövid távú eredményeit. Szeretném hangsúlyozni, hogy az anyanyelvi játékok kitűnően illeszkednek az óvodások életkori sajátosságaihoz, továbbá a komplex tevékenységközpontú nevelés során felkínált műveltségterületekhez. Segítségükkel játszva tanul a gyermek.

**Kulcsszavak:** beszélő környezet, óvodai nyelvi-kommunikációs nevelés módszertana, anyanyelvi játékok

Az anyanyelv elsajátítása az elsődleges szocializációs szintéren, a családban kezdődik. A gyermek nyelvhasználatát az első három életévben szűkebb szociokulturális környezetének nyelvi mintája, nyelvhasználati szokásai befolyásolják leginkább. Az ingergazdag „beszélő környezet” motiválja a gyermeket, és lehetővé teszi a csecsemő, majd a kisgyermek nyelvelsajátítását. Azonban az ingerszegény környezetben nevelkedő gyermekek anyanyelvi képességei lassabban bontakoznak ki, beszédükben több a kidolgozatlan nyelvi kód, ami a mindennapi kommunikációt megnehezíti. Az édesanyának kiemelt szerepe van, hiszen a szoros anya-gyermek kapcsolat az alapja a gyermek személyiségfejlődésének, így az anyanyelvi képességek fejlődésének is. Ennek hiányában problémák merülhetnek fel, például a beszédfejlődés lelassulhat, elakadhat, a szülő-gyermek

metakommunikáció nem megfelelően alakul ki. A szociolingvisztikai kutatások (*Basil Bernstein, Klaus Mollenhauer*) egyértelműen bizonyították, hogy a hátrányos helyzet nyelvi hátrányt, nyelvhasználati lemaradást is takar. Pedig minden gyermeknek szüksége lenne a „beszélő környezetre” – ahogyan az Óvodai nevelés országos alapprogramja (a továbbiakban Alapprogram) fogalmaz. Tehát a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek beszédfejlődése szempontjából abszolút meghatározóak az óvodai évek, hiszen vagy sikerül a beszédet érintő nyelvi hátrányt csökkenteni, esetleg megszüntetni, vagy a hátrányból fakadó hiányait mint egy növekvő hókupacot görgetik maguk előtt a gyerekek egy életen át, és küszködnek a következményeivel.

A munkahelyemen, az ibrányi Baptista Szeretetszolgálat Csicsergő Óvodájában zömében halmozottan hátrányos helyzetű gyerekekkel foglalkozom – 2018 elejétől – pedagógiai asszisztensként. Saját magam is megtapasztaltam a hátrányos helyzet és a nyelvi hátrány összefüggését. Ennek részleteiről a későbbiekben szólok.

A 3–6 éves gyerekek a nap jelentős részét az óvodában töltik, ahol sokféle nyelvi hatás éri őket. Ebben a hatásrendszerben az óvodapedagógusnak kiemelkedő szerepe van. Azáltal, hogy milyen nyelvi mintát nyújt az óvodásoknak, közömbösítheti az előforduló negatív hatásokat, és felerősítheti a követendő minták hatását. Az óvodai anyanyelvi nevelés folytonosságát tervszerű és következetes pedagógiai eljárásrendszerek biztosítják. Ennek részeként dolgozatomban arra szeretnék rámutatni, hogy a rendszeresen végzett anyanyelvi játékoknak szerepük van a gyerekek meglévő anyanyelvi hátrányának csökkentésében, megszüntetésében. Felkeltette a figyelmemet, hogy bár a képzésünk során tanultunk az anyanyelvi játékok jótékony hatásáról, a szakmai gyakorlatokon nem tapasztaltam az óvodai nevelésben való intenzív jelenlétüket.

### **1. Az óvodai nyelvi-kommunikációs nevelés célja, feladata, követelményrendszere**

Az óvodai anyanyelvi nevelés általános célja a 3–7 éves gyerekek beszédészlelésének, beszédmegértésének fejlesztése változatos módszerekkel, anyanyelvi játékokkal, különböző tevékenységformákkal; spontán beszédhelyzetekkel beszédaktivitásuk fokozása, nyelvi és kommunikációs képességeik kibontakoztatása az iskolaérettség követelményeinek megfelelően (*Dankó, 2016, 132*). Az anyanyelvi képességek fejlettsége feltétele az olvasás és az írás megtanulásának, ezért az óvodapedagógus feladata, hogy tudatosan fejlessze a gyerekek beszédképét, beszédészlelését, beszédmegértését, kifejezőképességét, kommunikációs készségét. Mindezt differenciáltan, egyénre szabottan. Az anyanyelvi nevelés fő feladata, hogy a gyerekek képessé váljanak a feljük áramló verbális és

metakommunikációs információk befogadására, megértésére, valamint arra, hogy saját érzelmeiket, gondolataikat szóban pontosan és hatásosan ki tudják fejezni, és eközben egyre jobban tudjanak alkalmazkodni a beszédhelyzethez (Dankó, 2016, 138). A nyelvi-kommunikációs nevelés követelménye egybevág az Alapprogram VI. fejezetével, amely a fejlődés jellemzőit rögzíti az óvodáskor végén. Eszerint „az egészségesen fejlődő gyermek érthetően, folyamatosan kommunikál, beszél; gondolatait, érzelmeit mások számára érthető formában, életkorának megfelelő tempóban és hangsúllyal tudja kifejezni, minden szófajt használ, különböző mondatszerkezeteket, mondatfajtákat alkot, tisztán ejti a magán- és mássalhangzókat azzal, hogy a fogváltással is összefüggő nagy egyéni eltérések lehetségesek, végig tudja hallgatni és megérti mások beszédét”.

## **2. A vizsgálatba bevont óvodások anyanyelvi részképességeinek felmérése**

A Csicsergő Óvoda Maci csoportjába járó három gyermek (5 évesek) anyanyelvi vizsgálatának részeként először bemeneti anamnézist készítettem, majd anyanyelvi játékokat játszottam velük napi rendszerességgel 5-10 percen át hat héten (külső szakmai gyakorlat ideje) keresztül, ennek során megfigyelést végeztem, tapasztalatokat gyűjtöttem, végül újabb felmérést végeztem, és az eredményeket összehasonlítottam, hogy a további fejlesztési célokat kijelölhessem.

A beszédfejlettségre irányuló felméréshez az óvoda mérési lapját és a *Fonay–Kissné Takács–Sütőné Karsa*-féle mérőlapot használtam. Sokat beszélgettem a gyerekekkel, felmértem nyelvhasználati szokásaikat, beszédállapotukat. Az életkori sajátosságok figyelembevételével megfigyeltem:

- a gyerekek érzékelési, észlelési területeinek működését, köztük a beszédhallást;
- a beszédmegértést;
- a beszédprodukción (a beszédkedvet és a beszédbátorságot is).

Megállapítottam, van-e zavar, lemaradás, egyéb probléma az anyanyelvi nyelvhasználatot illetően.

A beszédészlelés (Gósy, 1997) vizsgálata során azt figyeltem, hogy a gyerekek képesek-e a beszédhangokat és ezeknek a kapcsolódásait felismerni, továbbá elhangzásuknak megfelelően megismételni. Ehhez szükséges az ép hallás, de nem elégséges feltétel! Óvodáskorban a beszédszervek ügyesítése, a hallás, a beszédhallás (hangfelismerés, differenciálás) fejlesztése a legfontosabb. A beszédmegértés (Gósy, 1997) az elhangzott szavak, szókapcsolatok, mondatok, mondat sorozatok, szöveg jelentésének, tartalmának megértését jelenti.

A gyermek beszédmegértésében jelentkező nehézségek a mindennapi nyelvhasználat során nehezen vehetők észre, mert nem feltétlenül a beszédhez kötődnek, hanem például a viselkedéshez. Különösen akkor marad sokáig rejtve a probléma, ha a gyermek értelmes, illetve más akadályozottság, zavar nem merül fel, és kiegészítő stratégiák alkalmazásával kompenzálja a fennálló zavart. A beszédészlelés és a beszédmegértés a beszéd befogadásának, feldolgozásának oldalához tartozik, ezért kevésbé látványos. Sokkal inkább az a beszédprodukciónak (beszédmotoros képesség) (*Tarján*), amely lehetővé teszi a beszéd megértését és magát a beszédet, amelynek fejlettsége a gondolkodás fejlettségére is utal. A gondolkodással együtt fejlődik a kifejezőképesség. Fontos, hogy a gyerek életkorának megfelelő aktív és passzív szókinccsel rendelkezzen. A mondatalkotás, a szövegalkotás és az összefüggő beszéd a nyelvi szabályok megértésének és alkalmazásának alapja.

Gósy Mária szerint külön odafigyelést és fejlesztést igényel az a gyerek, aki:

- megkésett beszédfejlődésen ment át;
- nem vagy alig beszél;
- kérdésekre nem ad választ, vagy nehezen válaszol;
- hibásan beszél;
- szegényes a szókinccse;
- sokszor ismételi, visszakérdez;
- nem érti meg vagy csak nehezen érti meg a közléseket;
- nem figyel;
- nem érdekli a mese, nem köthető le vele;
- csak akkor szereti a mesét, ha mesekönyv van nála;
- nehezen hajtja végre a feladatokat;
- magatartási problémái vannak;
- szívesen néz televíziót, de a mesét nem szereti hallgatni;
- halmozottan hátrányos helyzetű.

Mivel a vizsgálatba bevont gyerekek halmozottan hátrányos helyzetűek, külön odafigyelést, fejlesztést igényelnek. Az anyanyelvi fejlesztő játék az anyanyelvi nevelés legeredményesebben alkalmazható módszere, ezért a három óvodás fejlesztésében ezeket alkalmaztam.

A vizsgálatot megelőzően megismerkedtem a három kislány családi környezetével (családi anamnézis). Megtudtam, hogy két kislány szülei munkanélküliek. Az egyik kislányt a nagymama neveli mint gyám. Mindenki abból a segélyből él, amelyet havonta az önkormányzattól kapnak. A harmadik lány édesapja dolgozik, az édesanyja kisbabával

van otthon. Nagyon szegény körülmények között élnek. Mindhárom gyermek szeret óvodába járni. A részletek gyermekeként röviden az alábbiakban olvashatók.

**R. M.:** A nagymamája neveli. Több generáció él egy háztartásban, mert a nagymama fia is ott él a családjával (3 gyermek). Két szoba áll rendelkezésre a lakhatásra ennyi embernek. Nem aktív résztvevője a nagyszülő az óvodai életnek, hivatalos papírok aláírására is csak többszöri figyelmeztetésre jön be az óvodába. A kislányról már kiskorában lemondott az anyukája, az apukája ismeretlen. Otthon nem foglalkoznak vele, szokta mondani, hogy még este 10.00-11.00 órákor is tévét néz. Reggel 7.00 órákor pedig már érkezik az óvodába, persze fáradtan. Érzelmei labilisak. Jelenleg logopédus és fejlesztő pedagógus is foglalkozik vele.

**M. A.:** Az ő szülei sem dolgoznak, mindketten otthon vannak. Két nagyobb testvére van otthon. Az ő szülei sem aktív résztvevői az óvodai életnek, az édesanyával nagyon nehéz kompromisszumot kötni. Nem ismeri el gyermeke beszédfejlődési hibáit, nem akarja hordani fejlesztésekre, ezáltal otthon sem segíti sem az óvodapedagógusok, sem a fejlesztő pedagógus munkáját. Az anyukának is vannak beszédproblémái.

**S. K.:** Az ő édesapja dolgozik, anyukája otthon van kisebb testvérével. Nekik az átlagosnál kicsivel jobb az életkörülményeik. Az édesanya érdeklődik gyermeke fejlődése iránt, mindennap kérdezi az óvodapedagógusokat a kislány viselkedéséről, fejlődéséről. A gyermek beszédfejlődésének javulásában nagy szerepet játszik, hogy otthon foglalkoznak vele. Szeptembertől anyukája iskolába íratta.

Az óvodai vizsgálat alapján megállapítható, hogy mindhárom kislánynak van hangképzési problémája (élettani pöszeség), és kettejük mondatalkotása elmarad az életkorukban elvárhatótól. „A beszédhibás gyermekek valamivel több mint a felénél [...] azonban a feldolgozó folyamatok kisebb-nagyobb zavarát is tapasztalják. Az artikulációs hiba meglehetősen (utólag) nehéz megmondani, hogy a motoros »ügyetlenség« párosult-e a beszédészlelési zavarral, vagy a beszédészlelési folyamat zavara idézte elő az artikulációs hibát.” (*Tarján*) Az óvoda mérési lapja felhasználásával az alábbi eredményeket rögzítettem.

**R. M.:** Önkiszolgáló tevékenységében már csak kis segítséget igényel. Az együttműködés szabályait betartva törekszik arra, hogy együttműködjön az óvodapedagógussal. A felnőttekkel szemben elfogadó, társaival együttműködő. Játékában kooperál, kitartó. Érzelmeit tekintve változó hangulatú. Szókincse életkorának megfelelő, egy-két hanghibával rendelkezik. Hangosan beszél, átlagos beszédtempóban. Figyelme és érdeklődése

változó. Mozgása átlagos, térbeli tájékozódása kialakulóban van. Eszközhasználata ügyes, önállóan dolgozik. Ceruzafogása szabályos. Jobbkezes.

**M.A.:** Az önkiszolgáló tevékenységében kis segítséget igényel. Az együttműködés szabályait csak figyelmeztetésre tartja be. A felnőttekkel és a gyermektársaival szemben is elfogadó. A játékban alkalmazkodó típus, változó hangulatú. Kommunikációja, szókinccse szegényes és nagyon hiányos, artikulációja nem megfelelő. Hangosan beszél, vontatott beszédtempóban. Figyelme és érdeklődése is változó. Mozgása átlagos. Térbeli tájékozódása alakulóban van. Eszközhasználata megfelelő, ceruzafogása fejlődő. Jobbkezes.

**S. K.:** Teljesen önálló, az együttműködés szabályait megegyezéssel betartja. Felnőttekkel szemben együttműködő, a társaival szemben kezdeményező. Játék során kitartó és együttműködő. Vidám, lelkes. Életkorának megfelelő szókinccsel rendelkezik. Egy-két hanghibája van, hangereje és beszédtempója megfelelő. Figyelme koncentrált. Érdeklődése tartós, sokoldalú. Mozgása összerendezett, harmonikus. Megfelelően tájékozódik. Kézügyessége kiemelkedő. Biztos, szabályos ceruzafogással rendelkezik. Jobbkezes.

A kislányok megfigyelésénél elsőként a gondozás és a munka jellegű tevékenységet vettem alapul, amelybe beletartozik az étkezés, az öltözködés és a tisztálkodás. Két lányt 4-es szintre értékeltem, egyet pedig 5-ös szintre az ötfokú skálán, amely azt mutatja, hogy mindent el tud már végezni segítség nélkül. Az együttműködés fokát illetően 2-es, 3-as, 4-es értékelést adtam. Az egyik gyermek nehezen fogadja el az együttműködés szabályait, a másik figyelmeztetésre betartja, a harmadik pedig együttműködésre képes. A felnőttekkel szemben elfogadók. Társaikkal együttműködők és kezdeményezők is. A játékuk megfigyelése során azt állapítottam meg, hogy ketten a lányok közül kitartóak, egyikőjük pedig alkalmazkodó. Szívesen játszanak társaikkal, hosszabban is leköti őket egy-egy játék. Érzelmi-akarati szempontból vidámak, kiegyensúlyozottak, Kommunikációjuk abban a környezetben átlagosnak mondható. Alig beszélgetnek, vagy ha igen, a saját megszokott mondataikat ismételtetik. Hangképzésükkel problémák vannak. Két lánynak négyesre értékelhető, a harmadiknak viszont csak kettesre, mert 5 éves, de nem vagy csak alig lehet érteni, mit kérdez. Hangerejük szituációhoz alkalmazkodó, beszédtempójuk átlagos. Figyelmük rövid ideig tartó, viszont érdeklődésük változó, egy kislányné pedig tartós, sokoldalú. Ő képes mellettem ülni fél óráig is könyvvel a kezében, és állatokról beszélgetünk. Mozgásuk átlagos, térbeli tájékozódásuk kialakulóban van. Két kislány kézügyessége jó, ők már önállóak, egyiküké pedig megfelelő. Ceruzafogásuk szabályos, mindhárman jobbkezesek. A felmérés különböző óvodai tevékenységekben történt.

Az anyanyelvi részképességek fejlettségére irányuló vizsgálat (Fonay–Kissné Takács–Sütőné Karsa-féle mérőlap) eredménye a következő lett:

**R. M.:** Alaphangja normál, hangosan beszél. Hangszíne tiszta. Beszédtempója megfelelő, Vegyes légzést használ. A szavak többségét érti, és a mondatok többségét is. Részben megérti a szöveget, de az összefüggéseket nem észleli. Csak néhány esetben ismeri fel a fonémák közötti különbségeket, azonosságokat. Szókincse átlagos. A relációkat nem ismeri fel. Rövid tőmondatokat alkot, a mondatok egymással nem függenek össze. Több hangot is hibásan képez, beszéde nehezen érthető. Felnőtt-gyermek viszonylatban nehezen nyílik meg, de később felveszi a kapcsolatot. Gyermek-gyermek viszonylatban fecsegő, mindenkivel, minden helyzetben sokat beszél, nincs beszédfigyelme. Többnyire felveszi a kapcsolatot tekintetével, gesztusai természetesek. Metakommunikációjában a mimikai eszközöket nem alkalmazza, közömbös.

**M. A.:** Alaphangja normál, hangereje hangos. Hangszíne tiszta. Beszédtempója gyors. Monoton a beszéde, nem hangsúlyozza sem tartalmilag, sem érzelmileg a szavakat. Légzéstechnikája vegyes, beszédlégzése helytelen. A szavak többségét megérti, és a szöveget is részben, de az összefüggéseket nem észleli. Fonémahallását megfigyelve néhány esetben ismeri fel a különbségeket, azonosságokat. Általános szókincse szegényes, hiányos. A relációkat nem ismeri fel. Tőmondatokat alkot. Szövegalkotásában csak szavakat használ. Beszéde érthetetlen, vagy nem mondja vissza a szót. Felnőtt-gyermek viszonylatban nehezen nyílik meg, de később felveszi a kapcsolatot. Gyermek-gyermek viszonylatban fecsegő, sokat beszél, nincs beszédfigyelme. Néhány esetben felveszi a kommunikációs kapcsolatot, de kalandozó. A gesztusnyelvet egyáltalán nem használja. Mimikája közömbös. Testi kontaktusa természetes felnőtt-gyermek viszonylatban és a társaival szemben is.

**S. K.:** Normál hangon beszél, hangereje megfelelő. Hangszíne tiszta, beszédtempója lassú. Hanglejtése monoton. Élettani légzése vegyes. Beszédlégzése alakulóban van, fejlesztést igényel. Hangképzése részben hibás. A szavak és a mondatok többségét érti. Szövegértés szempontjából az egész történetet megérti, az összefüggéseket helyesen felismeri. Fonémahallását megfigyelve nagyrészt felismeri a különbségeket és az azonosságokat. Szókincse átlagos, a relációk többségét felismeri. Mondatalkotásban ügyes, többnyire bővített mondatokat alkot. Szövegalkotása is megfelelő, mert bővített és összetett mondatokat mond, és a mondatok összefüggenek egymással. Felnőtt-gyermek viszonylatban természetes dialógusra képes, beszédfigyelme jó. Társaival minden helyzetben sokat beszél, nincs beszédfigyelme. Kapcsolatteremtő és kapcsolattartó képessége kialakult, többnyire felveszi

a kapcsolatot. Gesztusai természetesek. Mimikája kifejező. A felnőttekkel a testi kontaktus számára természetes, társaival szemben viszont sokszor elutasító.

### 3. A vizsgálatba bevont óvodások fejlesztése anyanyelvi játékokkal

A vizsgálatok eredményéből kiindulva a fejlesztés szükségessége egyértelműen megállapítható. Az óvodai élet integrált, komplex nevelési helyzetek összessége. Minden spontán és tervezett helyzet alkalmas a nyelvi fejlesztésre. Hogy ez megvalósul vagy sem, elsősorban a pedagógus módszertani tudásán, anyanyelvi kompetenciáján múlik. Tudatos és tervszerű fejlesztő munkánkat az általunk kezdeményezett tevékenységekben, valamint a spontán adódó nevelési helyzetekben egyaránt elvégezhetjük. Erre törekedtem én is annak a vizsgálatnak a keretében, amelyben arra vállalkoztam, hogy anyanyelvi fejlesztő játékokat játsszak a három halmozottan hátrányos helyzetű, 5 éves óvodás kislánnyal, mikrocsoportban, napi 5-10 percben, hat héten keresztül. A játékokat a pszicholingvisztikai és az óvodai anyanyelvi nevelés módszertana ajánlásának megfelelően választottam. A tervezett anyanyelvi játékok:

- fúvó- és szívógyakorlatok,
- hallásfejlesztő játékok,
- hangadással összekötött légzőgyakorlat,
- beszédszervek ügyesítésére szolgáló játék,
- a mondatfonetikai eszközök gyakorlása,
- szókincsgyarapító játék,
- beszédpercepció fejlesztő gyakorlat,
- logopédiai gyakorlatok.

Az anyanyelvi játékoknak több típusát ismerjük. Dolgozatomban a *Dankó-féle* (2016) tipizálást vettem alapul. Az anyanyelvi játékok előnye, hogy sokfélék és ismételhetők, ezáltal hamar jártasságot szereznek a gyerekek; többféle tevékenység keretén belül is alkalmazhatók a nap bármely szakában; a gyermekek játékos formában ismerkednek meg anyanyelvükkel. A játékok sokféle munkaformában alkalmazhatók, de a többségük mikrocsoportban a leghatékonyabb. Érdemes már kiscsoportban elkezdni, például a beszédszervek ügyesítésére szolgáló játékokkal, és fokozatosan bevezetni a gyerekeket az egyre nehezebb játékokba.

Az anyanyelvi játékokat a komplex óvodai foglalkozásokba ágyaztam. Szinte mindegyikhez rendeltem mozgást abból kiindulva, hogy az értelmi és beszédfejlesztésben a mozgás



kiemelkedő és meghatározó szerepet kap. A motoros képességek fejlődési szintje ugyanis lényeges szerepet játszik a percepció (érzékelés és észlelés együttese) fejlődésében. A percepció fejlődés előfeltétele a fogalmi gondolkodásnak és ezáltal a verbális fejlődésnek is.

A vizsgálatba bevont gyerekek korábban nem játszottak rendszeresen, intenzíven anyanyelvi játékokat, pedig helyzetükből fakadóan különösen nagy szükségük lett volna rá hároméves koruktól. Ezért dolgozatommal arra is fel szeretném hívni az óvodapedagógusok figyelmét, hogy az irodalmi nevelés (verselés, mesélés), valamint az anyanyelvi és kommunikációs nevelés nem egy és ugyanaz. Több helyen ugyanis azt tapasztaltam, hogy a verseléssel, meséléssel elintézettnek tekintik az anyanyelvi nevelést. Pedig az anyanyelvi és kommunikációs nevelés célja, feladata, tartalma, pszichikai és pedagógiai feltételei, módszerei, eljárásai, eszközei, tevékenységformái, iskolaelőkészítő követelményei sokrétűbbek az irodalmi nevelés személyiségformáló hatásánál.

### **Fúvó- és szívógyakorlatok**

Ezek a játékok elősegítik a szájon át való ki- és belégzést, erősítik a lágy szájpadot és az ajkak izomzatát. Rövid ideig végeztetjük. A négy-öt éveseknek ajánlott formája például, hogy a gyerekek szívószállal előbb vizet (1.a kép), majd gyümölcsjoghurtot szívjanak fel (1.b kép) (Dankó, 2016, 209). Ahogyan a képek is mutatják, a lányok a vizet minden megerőltetés nélkül szívták a szívószállal, majd amikor a sűrűbb joghurtot kellett szívniuk, az már nehezebben ment. Látszik az arcuk „behorpadásán”, hogy erősen szívják, mert nehezen akar feljönni a szűk keresztmetszetű, hosszú szívószálon keresztül. Ők is mondták, hogy nem bírják, nehéz.



1.a kép: Szívógyakorlat vízzel



1.b kép: Szívógyakorlat joghurttal



2. kép: Fúvógyakorlat hurkapálcára erősített vattával

A fúvógyakorlat lényege az volt, hogy az általam hurkapálcára zsineggel rögzített vattapamacsot minél távolabbra fújják a gyerekek (2. kép). Ezt már háromévesekkel is lehet végeztetni azzal a megszorítással, hogy nekik kisebb távolságból kell elfújni a vattát. A négy-öt évesek esetében nehezítjük a gyakorlatot (fokozatosság) a távolság (a hurkapálca hossza) növelésével. Ennek a kivitelezéséhez több levegőre és intenzívebb ajakizommozgásra van szükség, tehát a vegyes mélylégzésben részt vevő izmokat és az ajakizmot eredményesen erősíti.

Először nehezen tudták elvégezni a gyerekek a feladatot, mert még nem végeztek ilyet. Kivitelezésében a háromévesek szintjén álltak. Nem tudták meghatározni, hogy mennyi levegőre van szükségük ahhoz, hogy megmozduljon a vattapamacs. Többszöri

próbálkozás után azonban rájöttek a feladat helyes elvégzésének módjára, amit a későbbiekben még ügyesebben végeztek. Elmondásuk szerint nagyon fárasztó volt a feladat, és nagyon sokszor kellett levegőt venniük, hogy mozogjon a pamacs.

A következő fúvógyakorlat a *gyertya lángjának fújása* *f, p, t* hangok szakaszos hangoztatásával volt (3. kép). A gyertya vagy gyufa lángjának elfújása már szintén végeztethető háromévesekkel is, mint az előző játék esetében. A négy-öt éveseknek annyiban nehezítjük a feladatot, hogy fújás közben különböző mássalhangzókat is kell képezniük, és hangoztatniuk szakaszosan.

A gyerekeknek ki kellett tapasztalniuk, hogy mennyire tegyék közel a fejüket a gyertya lángjához, hogy egyáltalán megmozduljon a láng, de ne legyen balesetveszélyes. A másik probléma a hangok helytelen képzése volt. A *f* hangot egyik kislány sem ejti tisztán. Vagy *sz* hanggal helyettesítik, vagy „*ef*” hangot mondanak, tehát nem önmagában képzik. A feladat elvégzése után a mentorommal, aki a munkatársam is a mindennapokban, ezeknek a hangoknak a helyes képzését gyakoroltattuk a lányokkal.

A lányok elmondása szerint nehéz volt ez a feladat, mert úgy akarták elfújni a lángot, mint a szülinapi tortájukon. Akármelyik hangot képeztük együtt, egyik segítségével sem sikerült elfújniuk a gyertyalángot, ennek ellenére nagyon élvezték ezt a játékot is. Heti rendszerességgel gyakoroltuk, de azt tapasztaltam, hogy a hathetes vizsgálati-fejlesztési idő nem elég a lemaradások behozatalára, hiszen kiderült, hogy a háromévesek szintjén végzik a feladatokat. Történtek azonban pozitív változások is a lányok hangképzésében, aminek köszönhetően az ötödik héten egyszer vagy akár többször is sikerült eloltaniuk a lángot.



3. kép: Gyertya fújása *f, p, t* hangok szakaszos hangoztatásával

## Hallásfejlesztő játékok

Ha a gyermek halláspercepciója fejletlen, az gátolja a beszédtevékenység kialakulását és fejlődését. Ha a hangokat nem raktározza el az emlékezetében, az gátolja a beszéd kialakulását és fejlődését. E játékok célja: érdekes, figyelemfelkeltő zörejek, hangok felismerése, megnevezése, differenciálása által a hallás és a beszédhallás sokoldalú fejlesztése (Dankó, 2016, 206).

A négy-öt éves korosztály számára ajánlott *Mi pottyant le?* játék az auditív differenciálást gyakoroltatja. Lényege, hogy a gyerekek szeme láttára leejtünk olyan tárgyakat, amelyek jól megkülönböztethető zajt adnak. Ezt követően a gyerekek nekünk háttal ülnek le, és újra leejtjük a korábbi tárgyakat más sorrendben. Így kell kitalálniuk, mit ejtettünk le. Ha tévesztett valaki, mutassuk meg, mi adta a zajt!

Amint a 4. képen is látszik, a gyerekeket nekem háttal, szembe ültettem a szekrénnyel, miután bemutattam, hogy a leejtett tárgyak milyen hangot adnak ki. Ezt a feladatot tökéletesen megoldották mindhárman. Könyvet, csengőt, babzsákot és labdát használtam ehhez a feladathoz. Mindegyik leejtett tárgy keltette zajt felismerték elsőre. Volt, hogy ugyanazt a tárgyat egymás után kétszer is leejtettem megtevesztésként, de felismerték, hogy megint azt ejtettem le.

Az idő múlásával úgy nehezítettük a játékot, hogy bővítettük a leejtett tárgyak körét. Nem okozott nehézséget nekik ezek hangjának a felismerése sem. A csoport többi tagja is szívesen játszott velük ezt a játékot.



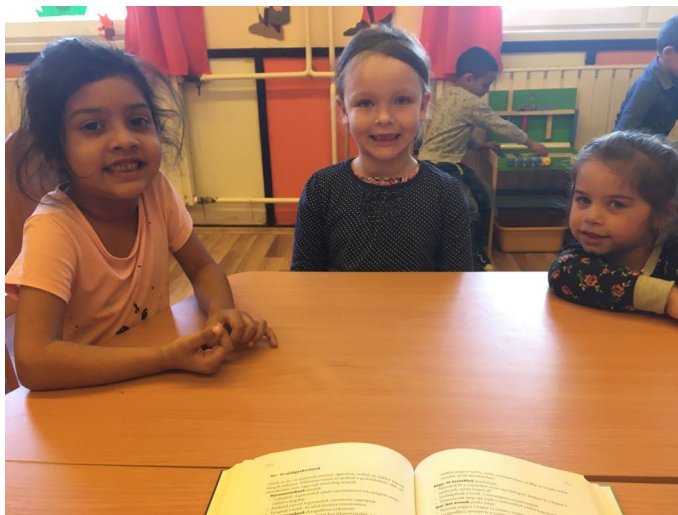
4. kép: *Mi pottyant le?* Találd ki! Hallásfejlesztő játék

### **Hangadással összekötött légzőgyakorlatok**

Ebben a játékban a kilégzést hangadással kötjük össze. Az óvodapedagógus mutatja először (utánmondáson alapuló hangtanítás). Nem az a cél, hogy kifulladásig beszéljünk, hanem hogy egyenletesen osszuk be a beszéd folyamatban a levegőnket (Dankó, 2016, 208).

Négy-öt éves korosztálynak ajánlott a *Hogyan hívjuk a cicát?* játék. Az 5. kép illusztrálja ezt a feladatvégzést. Azt várnánk, hogy mind a három lány *c* hangot ejt ki, amikor a cicát hívja. Ám, egyikőjük csak segédhanggal együtt (cö) hangoztatja, a másik kettő pedig *sz* hangot képez. A mássalhangzók segédhanggal való képzése már a korábban bemutatott fűvgyakorlatnál (gyertya lángjának fújása *f*, *p*, *t* hangok szakaszos hangoztatásával) is jellemző volt a gyerekekre. Erről azonban le kell szoktatnunk őket, mert később az olvasástanulást megnehezíti.

Mindhárom kislány logopédushoz jár az intézményen belül. A logopédus irányításával zajlik beszédhibájuk korrekciója. A szakember munkáját én is megtámogattam az anyanyelvi játékok végeztetésével. A mentorom is segítségemre volt ebben, és mutatta a gyerekeknek, hogy a *c* hang képzésekor milyen állásban kell lennie az ajkuknak, a nyelvüknek és a fogsoruknak.



**5. kép: Hogyan hívjuk a cicát? Hangadással összekötött légzőgyakorlat**

A *Hogyan fúj a cica, ha kutyát lát?* játék során a *f* hangot hangoztatták a gyerekek (6. kép). A fűvgyakorlat során begyakorolt *f* hang képzése itt már nem okozott problémát nekik.



6. kép: Hogyan fúj a cica, ha kutyát lát? Hangadással összekötött légzőgyakorlat

A *Hogyan berreg a motor?* játékban egyetlen pergőhangunk, a *r* hang képzése volt a feladat (7. kép). A magyar gyerekek a hangok elsajátítása során a mássalhangzók közül a *r* hangot később hangoztatják. Sokaknak problémát okoz a pergetése, és inkább helyettesítik egy másik hanggal, vagy nem tökéletesen képzik.

A három kislány egyike sem tudja tisztán képezni a *r* hangot, ezért a logopédus, az óvodapedagógusok és a család fejlesztő munkájának erre is ki kell terjednie. Az eddigi fejlesztés azonban még nem hozta meg a várt eredményt.



7. kép: Hogyan berreg a motor? Hangadással összekötött légzőgyakorlat

### **A beszédszervek ügyesítésére szolgáló játékok**

Ha a beszédet létrehozó szervek nem elég mozgékonyak, akkor renyhén vesznek részt a hangképzésben, és a beszédhang csökkent értékűvé, motyogóvá válik. Ez a hiba az életkor előrehaladtával rögzülhet. Javítása viszonylag egyszerű óvodáskorban (Dankó, 2016, 209).

A hangadással nehezített **arc- és ajakgyakorlatok** közül négy-öt éveseknek ajánlott az *Utánozzuk a mentőautó szirénáját!* játék (8. kép). Lényege az *u-i* hangok ejtése lassan, majd gyorsabban az ajkak csücsörítésével és széthúzásával, zárt fogsorral. Nagyon tetszett a gyerekeknek ez a feladat, ügyesen oldották meg, tisztán ejtették a magánhangzókat.



**8. kép: Utánozzuk a mentőautó szirénáját! Arc- és ajakgyakorlat**  
(Saját készítésű képek)

### **A mondatfonetikai eszközök használatának gyakorlása**

Célunk a beszédhelyzetükhöz leginkább illő beszédmód alkalmazása (Dankó, 2016, 213). Ez az óvodapedagógus anyanyelvi kompetenciáján múlik, hiszen az ő példáját követik a gyerekek akarva-akaratlanul.

A mondatfonetikai eszközök közül a **hangerő váltását** gyakoroltattam. A gyerekek gyakran túl hangosan beszélnek, ha pedig elbátortalanodnak, akkor túl halkán. Ennek tudatos szabályozására ajánlott a négy-öt évesek számára a *Mondd úgy, ahogy én!* játék. Lényege, hogy az óvodapedagógus felváltva nagy hangerővel, közepes hangerővel, halkán, majd suttogva mond egy szót. Akinek odadobja a labdát, ugyanolyan hangerővel

elismétli a szót. A feladatot velem oldották meg a kislányok, de nem tudtak különbséget tenni a hangerő eltérései között, akárhányszor ismételttem nekik hol hangosabban, hol halkabban, ők mindig ugyanolyan hangerővel mondták a szót, nem érzékelték a változást. Ezért ez további gyakorlást igényel.

### **Szókinccsgyarapító játékok**

Négy-öt éveseknek ajánlott formája a *Szópárok* gyakorlat, amelynek lényege, hogy a gyerekek körben ülnek, az óvodapedagógus kimond egy szót, odagurítja a labdát az egyik gyermeknek, akinek az illető szó ellentétét (relációs szókinccs) kell megneveznie. Először nem is értették a gyerekek a feladatot, sosem játszottak ilyet, mire rájöttek, hogyan kell, több alkalomnak kellett eltelnie és nagyon sok gyakorlásnak. A sötét-világos, fehér-fekete, magas-alacsony, rövid-hosszú, kicsi-nagy ellentétpárokat gyakoroltuk.

Megpróbáltam a hat-hét éveseknek ajánlott *Mit visz a kis hajó, pl. i-vel?* játékot különböző hangokkal. Voltak olyan hangok, amelyekkel nagyon könnyen mondtak szavakat (pl. az a hanggal eszükbe jutott az alma, asztal, ajtó, ablak), de olyanok is (pl. *g, h*), amelyekkel több percnyi gondolkodás után sem jutott eszükbe semmi. Próbáltam nekik azzal segíteni, hogy nézzenek szét a csoportszobában, hátha könnyebben eszükbe jutnak szavak. Azt vettem észre, hogy a kislányok nehezen tanulnak új szavakat, megerőltető volt még nekik ez a gyakorlat, tehát az életkori ajánlásokat nagyon szigorúan be kell tartani!

### **Beszédpercepció fejlesztő gyakorlat**

A feladatban pontos ismétlést (**papagájjáték**) vártam el a gyerekektől. Érthetően, lassan vagy normál tempóban mondtam a szavakat (pl. *nap, szem, baba, maci, kicsit, mögött*), a szókapcsolatokat (pl. *magas ház, szépen ül, csokit eszik, hosszú kabát*), a mondatokat (pl. *Adott vizet. Nézett engem. A kutya ugat.*) és az értelmetlen hangsorokat (pl. *bözdel, éssők, ratikpa, tóvat*) Gósy Mária és Imre Angéla *Beszédpercepció fejlesztő modulok* című könyvéből. Nehéznek bizonyult a kislányok számára ez a feladat. Még az ismétlés is nehezen ment egy-egy általam elmondott szó után. Megítélésem szerint a rövid távú memóriájuk is fejlesztést kíván.

### **Logopédiai gyakorlatok a külső világ tevékeny megismerésébe integrálva**

A hathetes anyanyelvi fejlesztés mellett a logopédus ajánlására is végeztettünk a gyerekekkel játékos feladatokat. Ehhez a szakembernek kiváló anyagai voltak, amelyeket rendelkezésemre bocsátott (*Rosta, 2004, 79*).

Például a külső világ tevékeny megismerése keretében az évszakok, napszakok, színek, élőlények, család, testünk és a közlekedés témákat érintettük. Célunk az anyanyelvi és



kommunikációs nevelés szempontjából a beszédészlelés, a beszédmegértés és a kifejező-képesség fejlesztése volt, valamint a nyelvhasználat során jelentkező nehézségek leküzdése. Feladataink:

- a gyerekek szabad közlési vágyának, kapcsolatteremtési készségének elősegítése;
- percepciós bázisuk fejlesztése;
- a kreativitás és a képzelet fejlesztése voltak.

### **Testünk**

A gyakorlatokat a tükör előtt végeztük a gyerekekkel. Általában mindenki el tudta mondani magáról, hogy milyen színű a haja, a szeme, és hogy milyen ruhát visel. Tudatosítottuk a testrészek nevét, gyakoroltuk többszöri kimondásukat, mozgással, rámutatással egyaránt. Kérésre felsorolták, hogy mire használjuk a kezeinket, mire a lábainkat. Az érzékszervek funkcióit kérdésekkel kötöttük össze, pl.: Milyen ízű? Milyen színű? Hogyan szólt? Milyen illatú? A feladat szókincsgyarapító célnak is megfelelt, mert a gyerekek nagyon nehezen találták a megfelelő szavakat, kifejezéseket. Sok segítségre volt szükségük.

### **Család**

Képek segítségével kellett megnevezni a családtagokat. Kikből áll a család? A kislányok nem tudták megnevezni teljes nevükön a családtagjaikat. Ki a legfiatalabb, a legidősebb? A feladatok megoldása során rájöttem, hogy némelyik szó jelentésével nincsenek tisztában, ezért a kérdést sem értették.

### **Évszakok**

Képek alapján beszélgettünk arról, hogy az egyes évszakoknak mik a jellemzői. Úgy gondolom, ha nem látják a képeket, nem tudnak annyi mindent felsorolni. Az időjárásból kiindulva beszéltünk a ruhákról, hogy melyik évszakban mit veszünk fel. A kommunikáció fejlesztése szerepjátékokkal teljesült ki igazán, pl. a piacos játékban. Ebbe bevontuk a csoport többi tagját is.

### **Közlekedés**

Csoportosítottuk, hogy melyik jármű hol közlekedik. Beszélgettünk róluk, mely során az irányokat is gyakoroltuk, és a gépek hangját is utánoztuk.

### **Növények**

Kíváncsi voltam, ki milyen növényt tud megnevezni, felsorolni. Keveset tudtak. Inkább azokat ismerik, amelyeket otthon látnak az udvaron vagy az utcában. A gyümölcsökről

és az ízükről is beszéltünk. Nem tudták meghatározni, megnevezni az ízeket. Az édeset ismerték, a többit nem.

A tanultakat **papagájjátékkal** (a foglalkozás alatt elhangzott szavakat ismételttem nekik, és ők mondták utánam), **kakuktktojás** játékkal (tárgyakat soroltam fel nekik, és ki kellett találni, mi nem illik a sorba), valamint **Mit hozott a repülő?** (szógyűjtés az általam megadott hanggal) játékkal gyakoroltattam.

### Eredmények

A változások megállapításához ugyanazt az óvodai mérőlapot alkalmaztam, mint a fejlesztés előtti állapotfelméréshez. Az anyanyelvi játékok játszása során a gyerekek anyanyelvi kompetenciájáról szerzett tapasztalataimat felelevenítettem: ki melyikben, hogyan szerepelt, és milyen eredményeket ért el hétről hétre. A lányok értékei a következőképpen alakultak:

R. M. eredménye 55%-ról 75%-ra emelkedett;

M. A. eredménye 65%-ról 82%-ra emelkedett;

S. K. eredménye 83%-ról 93%-ra emelkedett.

Az arányok is mutatják, hogy a hat hét alatt is fejlődött (10-20% közötti értékemelkedés) mindhárom lány. Leginkább kommunikációs magatartásuk változott, és ezzel összefüggésben a kifejezőképességük is. Szókincsük lassan bővül, hangképzési hibájuk még mindig van, de egyre érthetőbben beszélnek, és megfelelő hangerőben kommunikálnak társaikkal. Az egyik kislánynak a beszédtempóján nem tudtunk változtatni ennyi idő alatt, ő folyamatosan változtatja a gyors és lassú tempót. Személyenként a következő eredmények nevezhetők meg:

**R. M.:** Önkiszolgáló tevékenysége teljesen önállóvá vált. Az együttműködés szabályait nagyrészt betartja, megegyezéses együttműködésre képes. A felnőttekkel szemben elfogadó, a társaival együttműködő. A játékát tekintve kitartó. Hangulata változó. Szókincse életkorának megfelelő, egy-két hangképzési hibája még van. Hangosan kommunikál. Beszédtempója átlagos. Figyelme, érdeklődése változó. Mozgása átlagos, megfelelően tájékozódik. Kézi munkában önálló.

**M. A.:** Kis segítséget igényel az önkiszolgáló tevékenységek során, hajlik az együttműködésre. A felnőttekkel szemben elfogadó, a társaival együttműködő. Játékát tekintve

alkalmazkodó. Hangulata változó. Szókincse átlagos, Nehezen érthető a beszéde. Hangosan beszél, beszédtempója gyors. Figyelme rövid ideig tartó. Érdeklődése változó. Mozgása átlagos. Térbeli tájékozódása kialakulóban van. Kéz ügyessége megfelelő.

S. K.: Már a vizsgálat kezdetén kiemelkedett a másik két lány közül. Azért választottam a három gyermek közé, mert hangképzési hibái vannak. Önkiszolgáló tevékenységét tekintve teljesen önálló. Megegyezéssel együttműködésre képes. A felnőttekkel szemben együttműködő, a társaival kezdeményező. Játékában kitartó és együttműködő. Vidám, lelkes. Szókincse gazdag, hangképzésében van egy-két hiba, de beszéde érthető. Hangereje megfelelő, beszédtempója még mindig lassú. Megosztott figyelemre képes. Érdeklődése tartós, sokoldalú. Mozgása átlagos. Megfelelően tájékozódik. Kéz ügyességét tekintve önálló, ügyes.

### Összegzés

Az anyanyelvi fejlesztő játékok módszerét hat héten keresztül alkalmaztam az óvodában heterogén mikrocsoportban, három ötéves, halmozottan hátrányos helyzetű kislány körében. A játékokat minden alkalommal integráltam egy-egy tevékenységbe, pl. a külső világ tevékeny megismerésébe.

Volt, hogy a lányok közül hiányoztak, betegek voltak, nem tudtunk mindig egyformán haladni, de így is észrevehető volt a változás a beszédfejlődésükben. Nagyon sok türelem kellett a megvalósításhoz, mert a gyerekek eltérő beszédfejléttségűek, illetve gyakorlatlanok voltak a feladatvégzésben. Sajnos korukhoz képest megítélésem szerint kb. 1-1,5 éves lemaradásuk van. A legnagyobb probléma a beszédértésükkel van. Ennek egyik oka a gyér szókincs, aminek velejárója, hogy csak tömondatokat alkotnak, vagy csak szavakat mondanak, sokszor azokat is helytelenül.

A feladatok helyes megoldásához az átlagosnál nagyobb figyelem és fegyelem kellett a gyerekek részéről a beszédhibájuk miatt. Ennek leküzdéséhez az óvodában dolgozó logopédustól kaptam fejlesztő gyakorlatsort. A gyerekekkel az óvodapedagóguson kívül még fejlesztő pedagógus és logopédus foglalkozik, azon kívül nem kapnak fejlesztést.

Rövidebb-hosszabb idő elteltével azonban egyértelműen látszott a pozitív irányú változás. Egyre ügyesebben vagy egyre rövidebb idő alatt sikerült elvégezniük a feladatokat.

A témához kapcsolódóan azt bizonyítottam, hogy az anyanyelvi játékoknak van szerepük a szociokulturális hátrányból fakadó nyelvi hátrány csökkentésében, megszüntetésében, ezzel együtt az esélyegyenlőség megteremtésében. Az eredmények közé tartozik

az is, hogy a kollégám belátta a fejlesztési időszak végére, hogy milyen hasznos és jó módszer az anyanyelvi fejlesztő játék, hiszen rövid idő alatt is fejlődött a vizsgálatba vont gyerekek beszédészlelése, beszédmegértése és beszédprodukciója, amely jó hatással volt a beszédbátorságukra, ez pedig a kommunikációjukra. A kollégám és a munkatársai korábban nem alkalmazták ezt a módszert, amit azzal indokoltak, hogy nincs rá idejük a napi tevékenységek során. Pedig az anyanyelvi játékokat az integrált, komplex nevelési helyzetek sokaságában alkalmazhatjuk!

A három kislányt illetően további fejlesztési cél az iskolaérettségnek megfelelő nyelvhasználat eszközrendszerének és szabályainak elsajátítása. A fejlesztési területek: a beszédpercepció és a beszédprodukció, valamint a beszédértés, a hangképzés, a szókincs mennyiségi és minőségi gyarapítása, a mondat- és szövegalkotás gyakorlása a kommunikációs helyzetnek megfelelően.

### Irodalom

- Alapprogram = 363/2012 (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200363.kor> (letöltve: 2019. 04. 06.)
- Dankó Ervinné 2016. *Nyelvi-kommunikációs nevelés az óvodában*. Flaccus Kiadó, Bp.
- Fonay Tiborné – Kissné Takács Erika – Sütőné Karsa Tímea 2008. *Anyanyelvi képességek. Az óvodáskorú gyermek megismerésének, fejlesztésének rendszere és eszköztára 6*. Pedellus Tankönyvkiadó, Bp.
- Dr. Gósy Mária 1997. *Beszéd és óvoda*. Nikol Gmk. Bp.
- Gósy Mária – Imre Angéla 2007. *Beszédpercepció fejlesztő modulok*. Nikol Kkt. Bp.
- Rosta Katalin 2004. *Taníts meg engem! Fejlesztő program logopédiai óvodák számára*. Logopédia Kiadó Gmk.
- Tarján Vera: *A beszédészlelés és a beszédmegértés zavarai az olvasásban és az írásban*. <https://www.ofi.hu/tudastar/tarjan-vera> (letöltve: 2019. 04. 07.)

**Név:** Vass Rebeka

**Munkahely:** Baptista Szeretetszolgálat Csicsergő Óvodája (Ibrány)

**Beosztás/foglalkozás:** óvodapedagógus

**e-mail:** vassrebeka@freemail.hu

**Szakmai bemutatkozás:** Már diplomám megszerzése előtt is óvodában dolgoztam. Szakdolgozatom témaválasztásánál döntő szerepet játszott, hogy egyik csoportban sem

tapasztaltam, hogy a pedagógusok anyanyelvi játékokat játszanának a gyerekekkel. Szemléltetni szerettem volna, hogy mennyit fejlődnek a gyerekek 6 hét alatt, ha rendszeresen játszunk velük ilyen játékokat. Életfeladatomnak tartom, hogy megszerzett szakmai tudásom birtokában korszerű óvodai nyelvi-kommunikációs módszerekkel fejlesszem a gyerekeket. Szeretném arra ösztönözni a kollegáimat, hogy változatos, élményszerű, gazdag módszertannal neveljék, fejlesszék a rájuk bízott óvodásokat. Kezdő pedagógusként még nagyon sokat kell tanulnom, de arra törekszem, hogy a gyerekek nap mint nap szeretettel és boldogsággal lépjenek be a csoportomba.